

Territori

El paisatge litoral del paratge de Castell

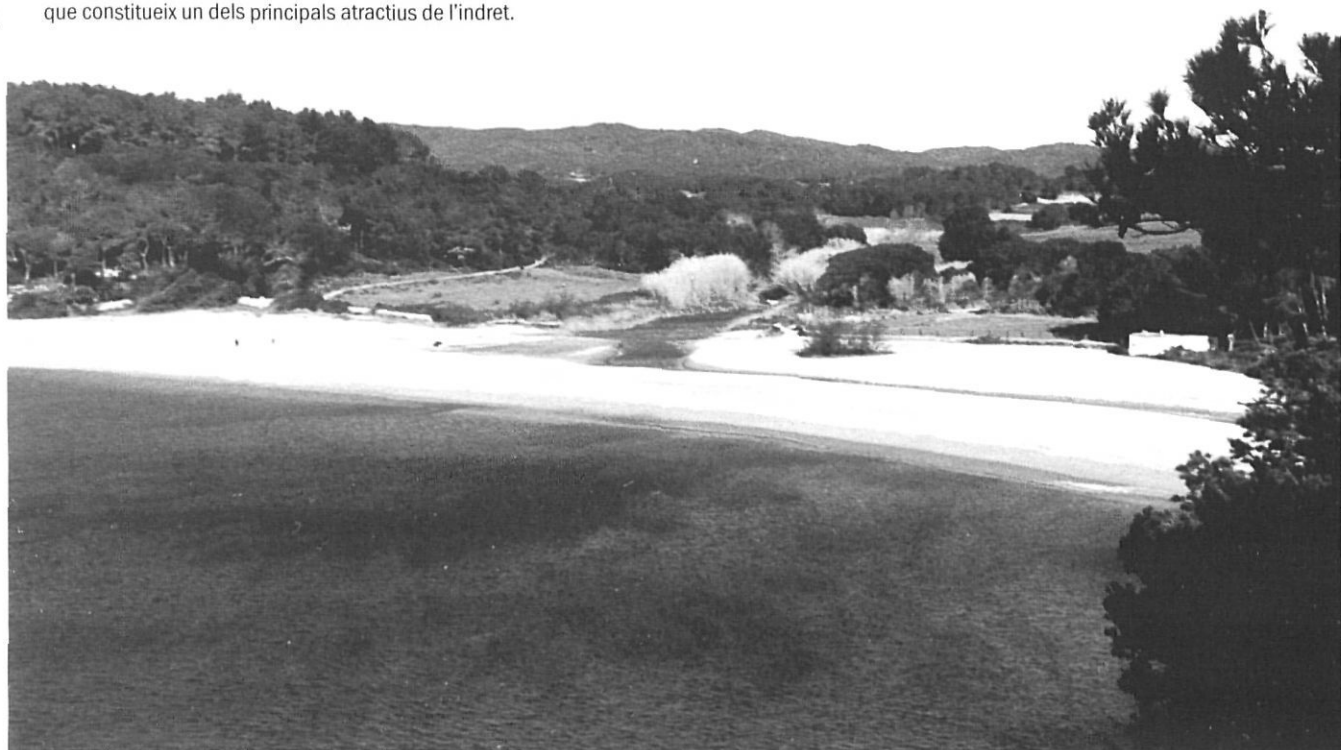
Carolina Martí

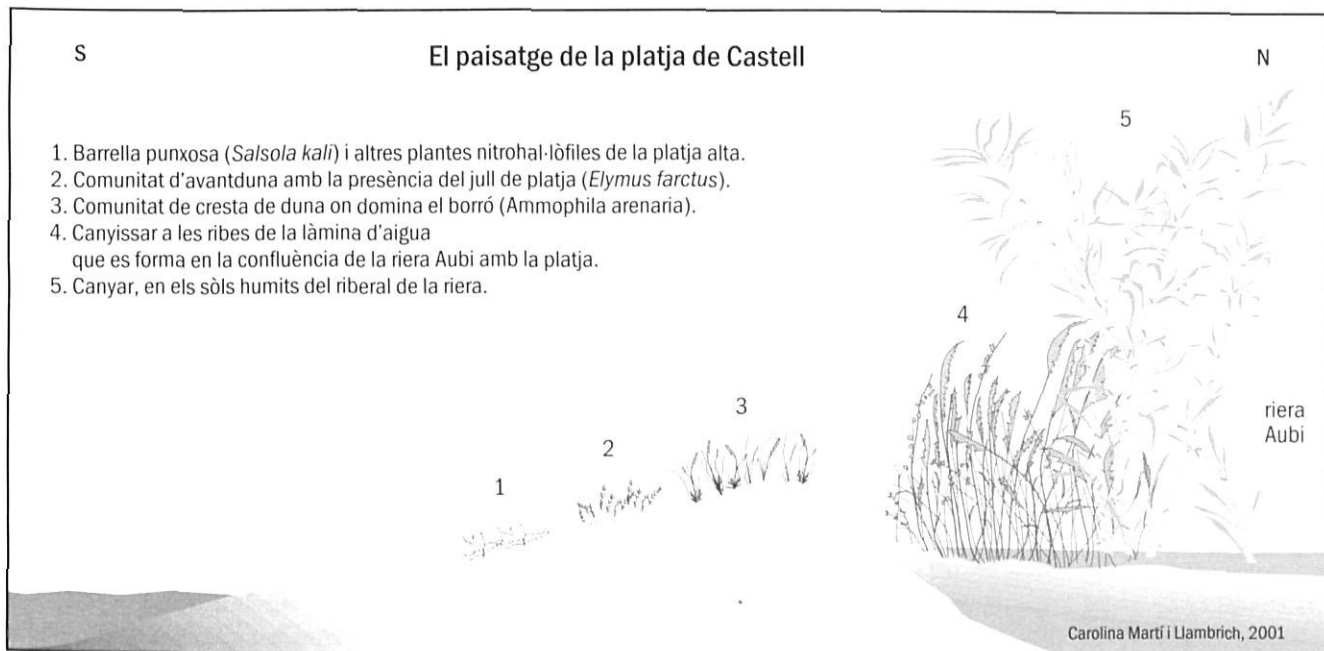
Josep Pintó

La platja de Castell és un dels racons més singulars de la Costa Brava. La no-urbanització de l'indret ha permès que es conservi una mostra relictual del que era el paisatge litoral abans de la transformació territorial de la costa catalana soferta a partir de la dècada dels anys 50. Les característiques del paisatge de Castell li confereixen un elevat valor naturalista, estètic, històric i cultural que ha d'orientar la gestió de l'espai per fer-ne un lloc emblemàtic dins el conjunt del litoral català.

JOSEP PINTÓ

Panoràmica de la platja de Castell des del poblat ibèric situat al promontori de la Punta de Castell, des d'on es pot observar el mosaic d'hàbitats diversos i immediats a la línia de costa –dunes incipients, zona humida, ambients forestals–, que constitueix un dels principals atractius de l'indret.

Un paratge singular

El proppassat mes de novembre de 2000 el Tribunal Suprem va ratificar, definitivament, la qualificació de sòl no urbanitzable per al paratge de Castell, situat dins el terme municipal de Palamós. Aquesta resolució posava fi a gairebé nou anys de litigis entre els promotors urbanístics, l'Ajuntament de Palamós, la Direcció General d'Urbanisme i la majoria de palamosins, els quals, en un referèndum celebrat el juny de 1994, havien expressat la voluntat de conservar el paisatge d'aquest indret de la Costa Brava lliure de la pressió urbanística.

El conflicte, des del seu inici, va depassar l'àmbit estrictament municipal. Va ser seguit amb interès per aquells sectors del teixit social del país preocupats per la problemàtica que es deriva de la necessitat de compatibilitzar el desenvolupament econòmic, i les necessàries transformacions territorials que aquest comporta, amb la preservació d'una configuració paisatgística que mantingui els valors naturals, estètics, culturals i històrics propis de cada lloc.

A causa de l'absència d'actuacions urbanístiques anteriors, el paisatge de Castell és una mostra

relictual del que era el litoral de la Costa Brava abans de la intensa transformació del territori que es va produir a partir de la dècada dels anys 50, sobretot a causa del desenvolupament turístic. És un sector costaner que ha perviscut fins a l'entrada del segle XXI tot mantenint una fisonomia pròpia del paisatge litoral tradicional establert segles enrere, fet que el converteix en un dels ambients litorals més representatius i singulars de la Costa Brava.

S'emmarca en una costa articulada on cales i platges de fons de badia s'alternen amb promontoris i penya-segats que s'alcen prominents sobre el nivell del mar. A la platja de Castell es pot observar, per una banda, el desenvolupament de dunes incipients en el límit de la platja alta, i una zona humida en el sector de confluència de les rieres de Canyet i d'Aubi i els dipòsits sorrencs, ambdós elements típics dels paisatges de costa baixa que avui han desaparegut gairebé de la majoria de platges del litoral. Per un altre costat, els sectors de costa alta que envolten la platja destaquen per la profusió de formes d'erosió modelades en el rocami, que ha donat lloc a esculls, illots, agulles i una singular arcada. A la part interior del tram de costa

descriu apareix un sector representatiu del paisatge agrari tradicional del rerepaís litoral gironí, constituït per un mosaic harmònic de conreus, boscos de suros, alzinars i pinedes, que s'ha conservat, arran de mar, intacte durant dècades.

Així, el principal valor que fa de Castell un lloc únic en el context de la Costa Brava procedeix precisament del manteniment sense canvis al llarg del temps del conjunt paisatgístic integrat per la façana litoral i el seu rerepaís agrícola i forestal. De fet, en el decurs del debat generat al voltant de la requalificació urbanística de Castell s'ha fet constant al·lusió al suposat paisatge virginal de l'indret, però res més lluny de la realitat. El mosaic paisatgístic que estructura el territori de Castell avui dia és, en realitat, una morfologia no gaire diferent de la que era comuna a moltes contrades del litoral català vàries dècades enrere. La persistència d'elements com els camps de conreu, els boscos de suros o les pinedes de pi blanc i de pi pinyer sobre antigues feixes posen de manifest la intervenció humana en la configuració del paisatge. I les mateixes restes del poblat ibèric del segle IV aC, al cim de la Punta de Castell, només ajuden a testimoniar l'antiguitat de

Espècies presents a la platja i les dunes incipients de Castell

<i>Cakile maritima</i>	rave de mar
<i>Salsola kali</i>	barrella punxosa
<i>Elymus farctus</i>	jull de platja
<i>Ammophila arenaria</i>	borró
<i>Eryngium maritimum</i>	panical marí
<i>Panocratum maritimum</i>	lliri de mar
<i>Silene niceensis</i>	silene niceña
<i>Medicago marina</i>	melgó marí
<i>Ononis natrix ssp. ramosissima</i>	gavó
<i>Matthiola sinuata ssp. sinuata</i>	viol marí
<i>Xanthium echinatum</i>	llapassa borda
<i>Tamarix sp.</i>	tamarí

la presència humana i de la pràctica de diverses estratègies d'aprofitament del medi, d'acord amb les necessitats i les possibilitats tècniques de cada període històric. Així mateix, el principal curs d'aigua que travessa el paratge i desguassa a la platja és d'origen recent, ja que es tracta del desviament i canalització de la riera Aubi fets l'any 1926 per evitar les freqüents inundacions que provocava el seu pas pel nucli urbà de Palamós.

Entre les alteracions d'aquest espai natural també cal esmentar el palauet Mas Castell, obra de l'arquitecte Duran i Reynals, que fou propietat del pintor Josep Maria Sert fins a l'any 1942, en què va ser adquirit per la família Puig Palau. Tot i les considerables dimensions de la finca, en restar amagada entre la massa boscosa del paratge i pel disseny del conjunt i la coloració dels materials emprats en la seva construcció esdevé un exemple d'intervenció integrada i respectuosa amb l'entorn.

La preservació del paisatge de Castell que la sentència del Tribunal Suprem ha garantit concloentment és un bon pretext perquè, en les pàgines següents i des del punt de vista de la geografia del paisatge,

s'analitzin les característiques paisatgístiques del paratge de Castell, es recordi la història de la problemàtica que la pretensió d'urbanitzar-lo va suscitar, i s'efectuïn unes propostes de futur per a un indret tan emblemàtic.

El paisatge litoral

L'àrea de Castell s'ubica en la unitat geomorfològica que caracteritza el paisatge de la Costa Brava des de Begur fins a Blanes. La seva naturalesa granítica, resultat d'una intrusió ígnia que va afectar els sediments paleozoics, ha originat una costa densament articulada, on s'intercalen penya-segats, cales, badies i platges en un litoral tan abrupte com encisador.

La platja de Castell té el seu origen en una falla principal que travessa el massís de les Gavarres pel seu sector oest i l'obre al mar. És una costa baixa d'acumulació formada per dipòsits de còdols i sorres, a redós de dues formacions rocoses de leucogranits aplítics, on els penya-segats més immediats oscil·len entre els 5 i els 15 metres d'alçada, amb pronunciats escarpaments. La platja rep importants aportacions sedimentàries de les rieres que hi fan cap i, en molta menor proporció, de l'erosió marina que les onades originen sobre els penya-segats, en disgregar la roca en fines partícules que són arrossegades pel corrent litoral fins a la platja. A la desembocadura de la riera, en el contacte amb la platja, hi apareixen dipòsits al·luvials poc consolidats, amb una proporció baixa de carbonats i un alt contingut en detrítics, mica i restes vegetals procedents de la càrrega sòlida que transporta la riera amb caràcter estacional. La part interior

de la platja està constituïda per materials sedimentaris provinents de dipòsits eòlics de sorres fines i per estrats subaflorants de maresma, formats per llims salobres amb matèria orgànica i sorres.

La platja, tipus fons de badia, és molt oberta. En el sector nord-oriental s'alça l'Agulla de Castell, un illot de quars que resisteix isolat l'embat de les onades. Al seu entorn, i a causa de la diferent geologia davant la península de la Punta de sa Cobertera, s'alineen un reguitzell d'esculls sub-superficials, de leucogranit aplític, originats per la debilitat del material davant l'onatge. Per la banda de llevant i a redós d'aquesta península apareix la Foradada, una arcada natural resultat de l'engrandiment d'una cova, causada per la disgregació progressiva d'un dic de pòrfirs felsítics que travessa d'est a oest una massa de cornianes quars-quiaestolítiques, una roca metamòrfica molt més resistent a l'acció erosiva del mar.

Aquesta constant alternança de materials, unida als distints processos de meteorització que afecten cada litologia segons la seva resistència a l'erosió del mar, configuren una fisiografia litoral de les més característiques de la Costa Brava.

Els penya-segats que envolten la platja de Castell oscil·len entre els cinc i els cinquanta metres d'alçada. La vegetació que colonitza aquests ambients hostils està sotmesa a: (a) la influència dels esquitxos salins que, transportats pel vent, es disposen sobre el rocam; (b) la presència de sòls molt prims, i fins i tot inexistents, a causa del pronunciament pendent; (c) un extrem dèficit hídric, per la incapacitat d'aquests litosòls de retenir gaire humitat; i (d) una elevada insolació. Els vege-

El paratge de Castell és una mostra relictual del que era el litoral de la Costa Brava abans de la transformació iniciada a partir dels anys 50

tals adaptats a aquests condicionants constitueixen la comunitat de fonoll marí, la qual colonitza els penya-segats tot aprofitant les petites diàclasis i fissures del substrat rocós. En aquests ambients rocósos, el pi blanc és l'únic arbre capaç d'arrelar i de subsistir amb les rigoroses limitacions d'aquest hàbitat. Sovint creixen arranats a la roca, amb formes aerodinàmiques, amb la capçada aplanada i decantada per l'abradió del vent que —carregat d'aerosols salins— bufa constantment des de garbí; altres voltes, per adaptar-se i vèncer la inclinació del terreny, els seus troncs prenen formes tortuoses.

Els penya-segats orientats a sud, ben assolellats, són propensos a ser colonitzats per espècies introduïdes d'origen subtropical, com la figuera de moro, l'atzavara o el

bàlsam, que resisteixen amb escreix les dures condicions litorals. A major alçada, en debilitar-se els factors marítims, comencen a aparèixer les espècies pròpies dels llocs secs. A la part culminant dels penya-segats es forma una màquia (formació densa d'arbustos alts) dominada bàsicament per llentiscle, encara que a la Punta de Castell hi apareixen alguns ullastres, la qual pot induir a classificar aquestes màquies en la comunitat de llentiscle i ullastre.

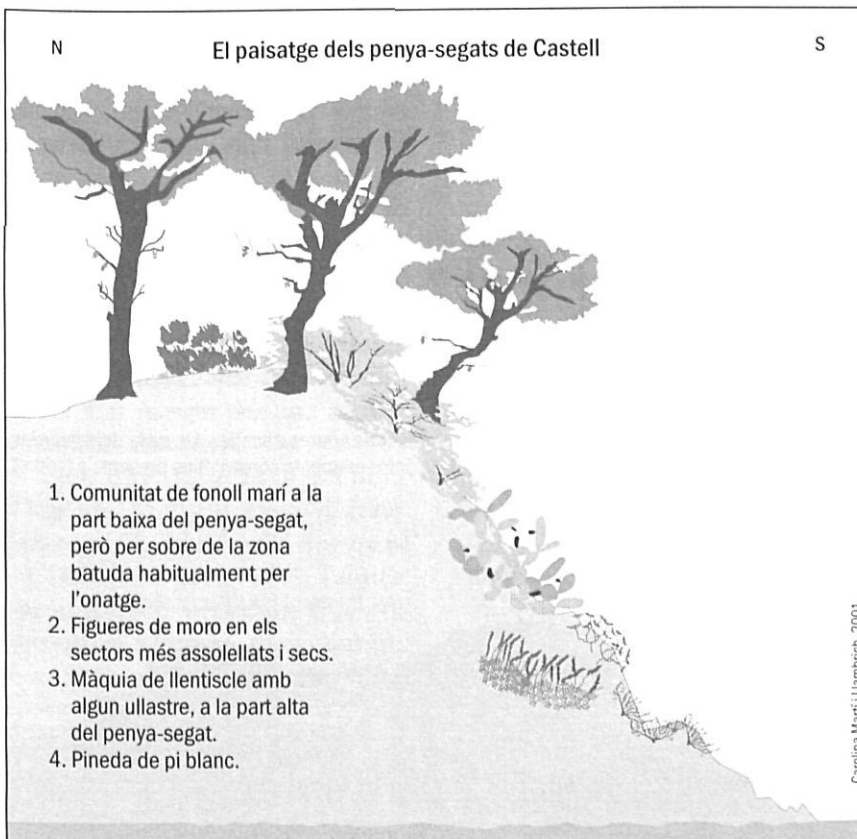
Un altre hàbitat tan poc conegut com fràgil és la platja. Excepte a l'estrany, l'espai de la platja banyat per l'aigua, hi ha espècies vegetals adaptades a viure en aquests ambients sorrencs, salats i, generalment, amb important aportacions de matèria orgànica. D'aquestes, les plantes més comunes a la platja

de Castell són el rave de mar, la barrella i el tamariu. Tanmateix, el garbellament continu de les sorres, al qual estem avesats per aconseguir una «platja neta», n'impossibilita una major proliferació al llarg de la platja i les manté concentrades a les zones menys transitades, en el sector de platja alta. Una altra formació molt comuna en aquests ambients, encara que a causa de l'artificialització que pateixen les platges ja ens resulta rara, són les dunes. A la part alta de la platja de Castell es formen unes dunes incipients (l'extensió de les quals seria molt major si no fos pel filtratge i la neteja de les sorres), colonitzades per espècies representatives de les comunitats de dunes, com el borro i el lli de mar.

Una darrera comunitat vegetal molt important, identificadora de la salubritat de les aigües, són les praderies de posidònia, unes fanerògames que necessiten aigües clares per desenvolupar-se. Al davant de la platja de Castell n'hi ha una petita àrea que s'ha anat debilitant a causa de les obres que ha requerit l'emissari submarí que envia mar endins les aigües residuals netes de la depuradora de Palamós, propera al paratge.

El paisatge agrari tradicional

A redós de la platja de Castell s'ha mantingut una mostra del paisatge agrari tradicional que va ser propi de l'espai immediat al litoral fins a l'accelerada transformació territorial experimentada les darreres dècades: Un mosaic on els camps de conreu es combinaven amb els espais forestals sota l'organització, el manteniment i la direcció dels masos. Aquesta morfologia a Castell està constituïda per un conjunt

Espècies de les comunitats de penya-segat de Castell

<i>Crithmum maritimum</i>	fonoll marí
<i>Daucus gingidium</i>	
<i>ssp. hispanicus</i>	pastanaga marina
<i>Camphorosma</i>	
<i>monspeliaca</i>	camforada
<i>Limonium sp.</i>	ensopeguera
<i>Phagnalon saxatile</i>	ullastre de frare
<i>Sonchus tenerrimus</i>	lletsó
<i>Plantago coronopus</i>	
<i>ssp. coronopus</i>	cervina
<i>Opuntia ficus-indica</i>	figuera de moro

de petits turons de formes arrodonides i recoberts de vegetació, entre els quals sobresurt, pel costat de llevant, el puig Boter, gràcies als seus 97 m d'altitud. Al bell mig de l'espai queda encerclada una esplèndida plana que pel nord-oest enllaça amb els plans de Torre Mirona i per migjorn s'obre cap a la mar per la platja de Castell.

Aquest relleu interior està modelat en roques ígnies i metamòrfiques, granodiorites i cornianes respectivament, que en alguns punts són travessades per dics de roques intrusives com les aplites, els pòrfirs, els microgranits o el quars mineral. Sota el domini del clima mediterrani humit, els processos de modelat consisteixen bàsicament en la meteorització química de la roca. El clima càlid i humit present al litoral estimula l'alteració dels materials cristal·lins sota l'acció de l'aigua i la seva descomposició, fet que, consegüentment, dona lloc a la formació de dipòsits superficials de sauló en el cas de les granodiorites i de com-

posició més argilosa en el cas de les cornianes. Aquests dipòsits constitueixen el material originari per a la gènesi i l'evolució dels sòls dels vessants que avui estan recoberts per una densa vegetació forestal.

Al seu torn, la plana agrícola, que ocupa l'espai central i més deprimat, està constituïda bàsicament per materials al·luvials que hi han estat dipositats per la xarxa de rieres que conflueixen en aquest sector, entre les quals destaca la de Canyet, que drena els vessants nord i oest del puig Boter i els seus relleus adjacents. Les característiques litològiques i els processos d'alteració descrits condicionen que la textura predominant en els dipòsits sedimentaris que conformen la plana sigui sorrenca. En els episodis de pluges torrencials aquestes sorres són arrossegades fins al mar i contribueixen en gran mesura a l'alimentació de la platja.

Per interpretar el paisatge vegetal de Castell s'ha de partir de la consideració de la vegetació potencial de l'indret. Les condicions que imposa el clima mediterrani subhúmit que impera en el sector determinen que els alzinars i les suredes constitueixin els estadis més desenvolupats als quals pot arribar la vegetació. En altres paraules, pel

que fa a la vegetació, el paratge de Castell es troba dins els dominis de l'alzinar litoral i de la sureda. En condicions naturals la sureda ocuparia els vessants més rosts, més secs, de sòl més prim, mentre que l'alzinar colonitzaria els sectors amb uns sòls més profunds i humits. Així, per exemple, els vessants de puig Boter són colonitzats per suredes, encara que poc denses, que permeten el desenvolupament d'una brolla espessa d'estepes i brucs en el sotabosc. En tot el sector és present també el pi blanc, ja sigui plantat o afavorit indirectament per l'acció humana quan en estassar el sotabosc de la sureda es generen unes condicions de lluminositat òptimes per al seu desenvolupament.

L'aprofitament de la sureda, molt intens en èpoques passades, va motivar-ne l'expansió fora dels límits estrictes del seu hàbitat preferent i l'ocupació del territori de l'alzinar. L'abandonament posterior de les explotacions ha permès la reconstitució espontània de la vegetació original i la configuració de boscos mixtos d'alzines i suros com els que s'observen sobretot a la base dels turons que envolten la plana. En les immediacions de Mas Castell apareixen esponeroses pinedes plantades de pi pinyer, i

La platja de Castell s'ha mantingut al marge dels processos d'urbanització que han afectat el litoral català les darreres dècades. La casa dels guardes, arrecherada contra les roques, i altres petites edificacions de la finca Puig Palau són els únics elements constructius presents a l'indret.

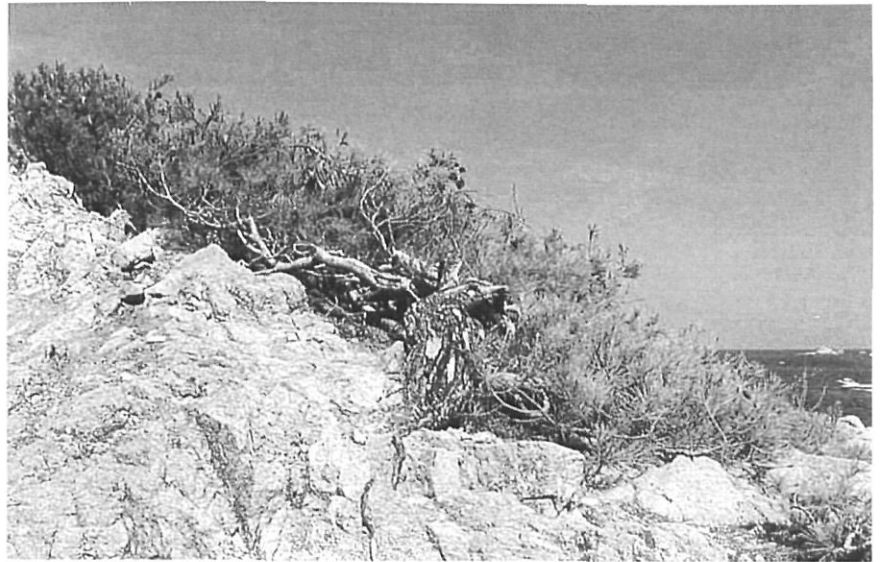
sota les seves capçades en forma de para-sol s'hostatgen alzines, suros i tota la resta de plantes característiques de l'alzinar litoral.

Les clarianes obertes en el bosc o els indrets sense coberta arbòria són colonitzats per brolles d'estepes i brucs. Si l'erosió del sòl ha estat intensa i el sòl és poc profund, hi creix una brolla dominada per l'estepa crespa (*Cistus crispus*), poc comuna i que té el centre de la seva àrea de distribució geogràfica a Catalunya, precisament al Baix Empordà.

La vegetació de ribera només ressegueix les ribes de la riera Aubi, l'únic curs d'aigua semipermanent present en el sector. En els indrets on el canal artificial es va tallar sobre la roca compacta, la manca de materials fins que permetin l'arrelament de la vegetació impedeix la colonització del bosc de ribera. En el tram final, el canal s'obre pas entre els sediments al·luvials de la plana de Castell, i això facilita el desenvolupament de gatelles molt fragmentades, així com bardisses i canyars.

La barra de sorres de la platja de Castell dificulta durant la major part de l'any la lliure circulació de l'aigua cap al mar, i dona lloc a un petit espai humit que és colonitzat en els seus marges per una comunitat densa de canyís.

Pel que fa a la presència d'espècies amb un elevat interès biogeogràfic, cal destacar el margalló (*Chamaecrops humilis*), l'única palmera que creix de manera espontània a Europa, molt comuna a les màquies litorals del sud del Llobregat però que a les comarques gironines només era coneguda al massís del Montgrí a causa de la preferència que mostra pels substrats calcaris. En una sortida de

CAROLINA MARTÍ

Els aerosols salins transportats pel vent condicionen el creixement de la vegetació que colonitza els penya-segats que envolten Castell. Els arbusts i alguns pins com el de la fotografia prenen formes aerodinàmiques per oferir la mínima exposició al poder abrasiu dels vents marins.

camp durant la preparació d'aquest article vam poder observar-ne dos peus: un d'adult en un coll situat al sud del puig Boter, al costat d'una pista forestal recentment oberta, i un plançó gairebé al cim mateix de l'esmentat puig.

El patrimoni arqueològic de Castell

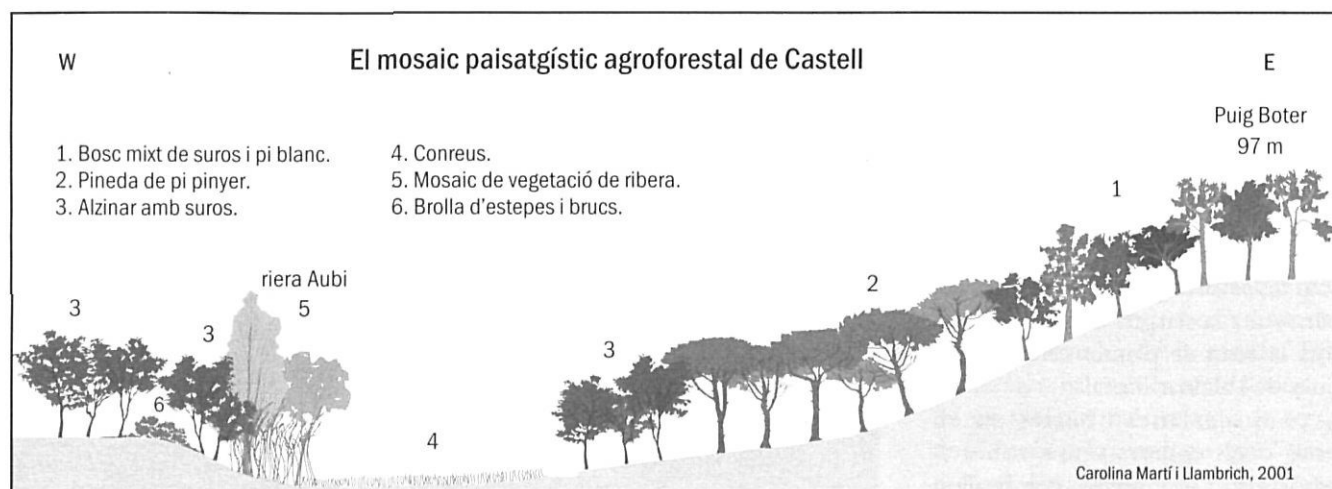
El poblat ibèric de Castell s'ubica sobre la formació granítica de Sa Cobertera, a la península rocosa de la Punta de Castell, a una alçada de 34 metres sobre el nivell del mar, des d'on gaudeix d'una situació privilegiada damunt tot el paratge. Correspon al període anomenat ibèric ple, entre els segles V i IV aC, i ha esdevingut un dels jaciments arqueològics més emblemàtics de Catalunya, ja que va ser pioner en l'excavació estratigràfica i sistemàtica d'un conjunt ibèric.

El jaciment arqueològic, llavors sota la propietat del pintor Josep M. Sert, va ser descobert el 1935 per Lluís Barceló i Bou, conservador del Museu de Palamós-Cau de la Costa Brava. Els treballs es van reprendre després de la Guerra Civil, el 1943, i fins al 1949 s'hi van dur a terme nou campanyes d'excavacions arqueològiques, promogudes per Lluís

Pericot, dirigides per Francesc Riuró i subvencionades per la família Puig Palau, la nova propietària.

La troballa suposà un gran avenç en el reconeixement i la descoberta del món indígena autòcton, poblador d'aquestes terres abans de l'arribada de grecs i romans. A més, en el terreny científic les restes arqueològiques de Castell esdevenen d'alta qualitat, en mostrar l'urbanisme propi de la cultura ibèrica en un molt bon estat de conservació. Alhora, exemplifiquen molt gràficament els sistemes defensius d'aquestes societats tribals i proporcionen un testimoni essencial de les primeres organitzacions socials complexes de Catalunya.

A causa de les nul·les actuacions posteriors de conservació sobre la zona excavada, el jaciment va començar a mostrar greus problemes de degradació. Les restes arqueològiques al descobert s'anaven deteriorant progressivament per l'efecte dels agents atmosfèrics, reforçats per la influència marina, per la colonització de la vegetació i per l'afluència incontrolada de visitants, sobretot durant els mesos d'estiu. Tot i que es va mantenir l'interès per la zona, com ho demostren els estudis sobre Castell

que van anar apareixent, no va ser fins als anys vuitanta que s'iniciaren algunes actuacions de neteja del jaciment, moment en què es descobrí un dels textos més llargs escrits en escriptura ibèrica, l'anomenat «plom ibèric de Castell». Però l'arranjament no va solucionar el lamentable estat de conservació, i les condicions d'extrema precarietat feien perillar els elements estructurals i estratigràfics del jaciment. Després que arqueòlegs i ciutadania sensibilitzada mostressin reiteradament les seves queixes davant aquesta situació d'abandonament, l'any 1992, des de la Comissió de Patrimoni dels Serveis Territorials de Cultura de Girona, es va redactar un projecte de condicionament del poblat. Tanmateix, en iniciar-se en aquest període el periple contencios administratiu sobre la urbanització o no de la zona de Castell, el pla executiu va quedar aturat, ja que els actuals propietaris particulars, la societat immobiliària El Castell SA, no van voler cedir la finca a l'administració pública fins que es concretés la resolució definitiva.

Malgrat que aquests propietaris condicionessin la cessió a canvi d'iniciar la urbanització del paratge de Castell, diverses figures legals emparaven, amb anterioritat, el poblat ibèric de Castell amb diferents graus de protecció. A nivell municipal, des de 1993 queda protegit pel PGOM com a element historicoartístic (art. 194) i està

inclòs en el Catàleg de Patrimoni de l'Ajuntament de Palamós. Dins l'àmbit comarcal del Baix Empordà, està catalogat en la Carta Arqueològica de l'Inventari de Jaciments realitzada pel Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Posteriorment, el 18/1/94, en reconeixement a la seva vàlua dins el conjunt dels poblats ibèrics del litoral català, va ser declarat bé cultural d'interès nacional (BCIN), en la categoria de Zona Arqueològica de la Punta de Castell (DOGC núm. 1984, de 12/12/1994), el màxim grau de protecció legal que preveu l'Administració per als jaciments arqueològics. I més tard, l'any 1996, malgrat que no es va plasmar en cap actuació de millora, li fou concedida la categoria de bé cultural d'interès nacional (DOGC núm. 2192, de 10/4/96) per la Direcció General de Patrimoni Cultural, una figura que la mateixa llei esmentada atorga com a màxim rang per a la preservació del patrimoni cultural català i que incideix, només, sobre aquells béns més rellevants del patrimoni nacional.

Finalment, des de la resolució del TSJC a l'estiu de l'any 2000, la Direcció General de Patrimoni Cultural, a través del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, institució pública que en té assignades les competències, ha endegat un ambiciós projecte d'investigació, conservació i difusió del poblat ibèric de Castell, del qual

s'ha fet càrrec el Museu d'Empúries sota la coordinació del Museu d'Arqueologia de Catalunya.

Les obres s'iniciaren al setembre del mateix any amb la neteja del recinte arqueològic, el control de la vegetació que malmet les estructures i la consolidació de les àrees més debilitades. Prosseguiran amb la restauració de les restes, l'adequació a la visita pública i com a museu del jaciment, i es complementaran amb l'edició de material divulgatiu i formatiu per a visitants i escolars, i amb la creació d'un centre d'interpretació, mentre, paral·lelament, s'intentarà fomentar la recerca arqueològica dins i a l'entorn del poblat ibèric de Castell.

Història d'una reivindicació

El llarg procés, primer administratiu i després judicial, que va comportar la qualificació del paratge de Castell com a sòl urbanitzable programat i la posterior requalificació com a sòl no urbanitzable, mereix una especial atenció, tot fent un breu i simplificat recordatori del seu desenvolupament.

El Pla General de Palamós de 9 d'octubre de 1959 classificava l'àmbit «paratge i plana de Castell» com a sòl no urbanitzable. Tot va començar quan en la revisió del Pla General d'Ordenació Municipal (PGOM), aprovada definitivament el 29 de gener de 1992 (amb text refós el 3 de juny, DOGC núm.

1.642, de 7/9/1992), després d'un intens debat intern mantingut des de 1986 i malgrat el poc convenciment, es classificà aquest àmbit com a sòl urbanitzable programat residencial, dividit en dos sectors: «plana de Castell» i «paratge de Castell», justificats per «[...] donar sortida a una iniciativa coneguda i solvent. Aquest sòl està destinat a acollir edificacions residencials de molt baixa densitat i permet l'obtenció per part de l'Ajuntament de grans extensions de terreny de gran valor paisatgístic».

Per al sector «plana de Castell», propietat de l'empresa Immobiliària Camo, una superfície de 46,28 ha que engloba els terrenys situats al voltant del tram final de la riera Aubi vora la platja de Castell i els boscos adjacents de la zona nord, es planejava l'ús hotel·ler i residencial, amb 100 habitatges unifamiliars i una zona esportiva dedicada a camp de golf. Per la seva banda, el sector «paratge de Castell», promogut per la Immobiliària Castell SA, amb una extensió de 40,3 ha que comprèn les àrees situades al nord i llevant de la platja de Castell i al sud del camí que porta al cap de Planes, es destinava a 180 habitatges, entre unifamiliars, aïllats i agrupats en filera, i a l'ús hotel·ler. El més insòlit és que part d'aquests dos sectors qualificats com a sòl urbanitzable programat, amb la construcció concretament de 208 habitatges, quedaven inclosos en el territori «Muntanyes de Begur» del Pla d'Espais d'Interès Natural. I, tot i que el decret era posterior a l'esmentada aprovació de la revisió del PGOM de Palamós, als espais delimitats pel PEIN s'aplica de manera preventiva el règim urbanístic de sòl no urbanitzable.

El juny de 1992, la Comissió

d'Urbanisme de Girona va mostrar-se d'acord amb el text refós de la revisió del PGOM de Palamós on s'atorgava als sectors de «paratge i plana de Castell» la categoria de sòl urbanitzable, fet que va provocar que la Lliga per a la Defensa del Patrimoni Natural (DEPANA) interposés un recurs contenciós administratiu (1453/92) contra el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya per aquesta qualificació. Mentrestant, per canalitzar l'oposició als plans de les dues empreses i arran dels inicis de tramitació dels dos plans parcials, el 6 d'abril de 1992 es creà una plataforma ecologista per a la preservació del paratge. La Coordina-

L'estepa crespa és una de les plantes més característiques dels boscos de Castell. És una estepa amb una distribució geogràfica circumscriu a la regió Mediterrània occidental i que té al Baix Empordà el centre de la seva àrea a Catalunya.

JOSEP PINYÓ

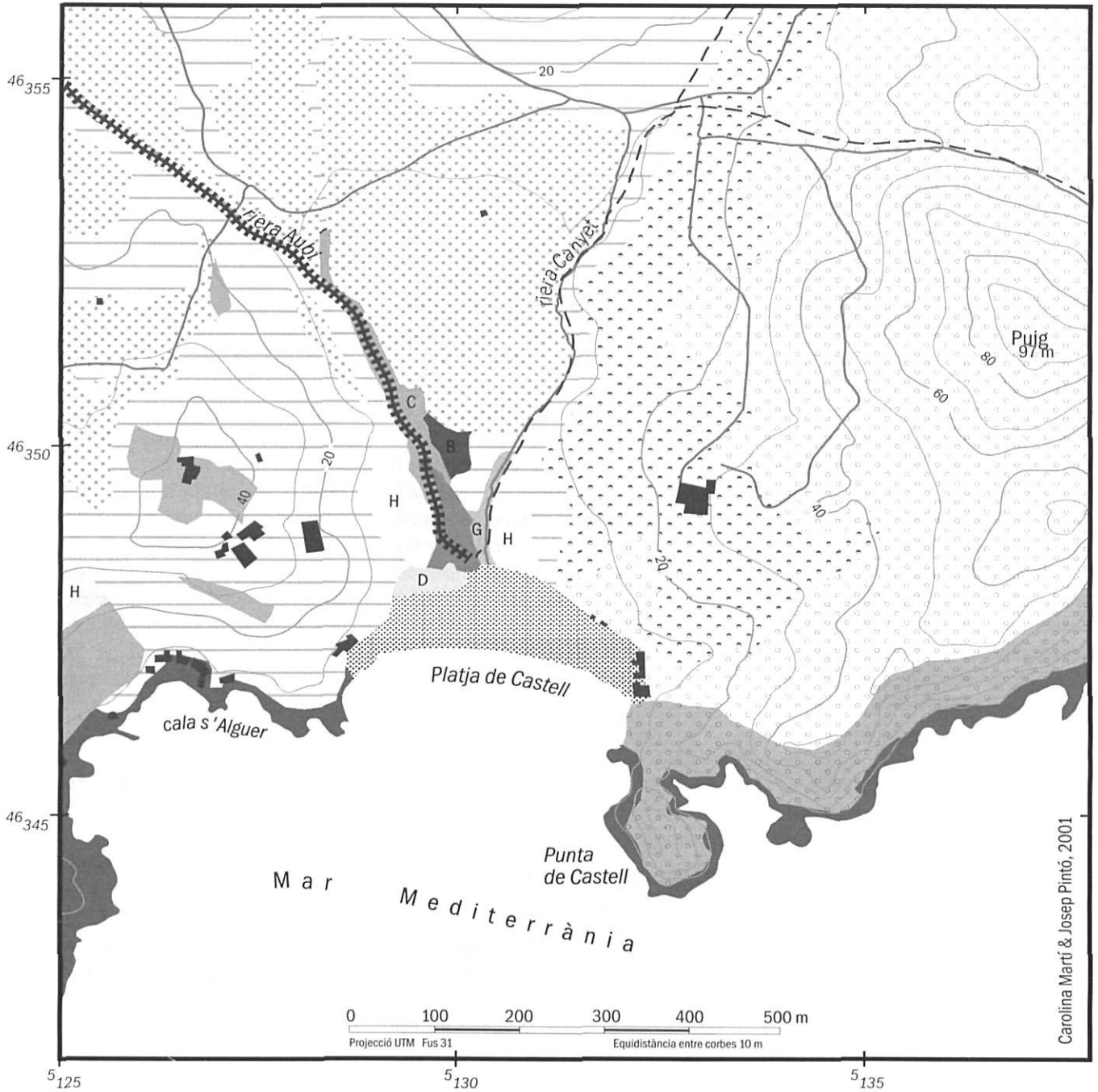
Espècies principals dels boscos de Castell

<i>Quercus suber</i>suro
<i>Quercus ilex ssp. ilex</i>alzina
<i>Pinus halepensis</i>pi blanc
<i>Pinus pinea</i>pi pinyer
<i>Arbutus unedo</i>arboç
<i>Pistacia lentiscus</i>llentiscle
<i>Quercus coccifera</i>garric
<i>Erica arborea</i>bruc boal
<i>Erica scoparia</i>bruc d'escombres
<i>Phyllirea angustifolia</i>aladem de fulla estreta
<i>Ulex parviflorus</i>gatosa
<i>Calicotome spinosa</i>argelaga negra
<i>Lonicera implexa</i>lligabosc mediterrani
<i>Cistus monspeliensis</i>estepa negra
<i>Cistus crispus</i>estepa crespa
<i>Cistus salviifolius</i>estepa borrrera
<i>Lavandula stoechas</i>tomaní
<i>Brachypodium retusum</i>llistó

dora Salvem Castell va endegar una intensa campanya de sensibilització popular en què es qüestionava la qualificació urbanística del paratge i es demanava protecció davant qualsevol actuació urbanitzadora. Amb el suport de 13.124 signatures, sol·licitaren efectuar una consulta popular perquè l'Ajuntament actués democràticament segons la voluntat de la població. En el referèndum que se celebrà el 12 de juny de 1994 el 69.83% dels votants es pronunciaren per a la no-urbanització de Castell. Malgrat que des del punt de vista legal el referèndum no va ser considerat vinculant ni preceptiu, sí que era legítim que la corporació promogués la modificació proposada, atesos els valors mediambientals i arqueològics de la zona i reconegut l'error en els objectius anteriorment plantejats. Alhora, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) havia desestimat la petició de suspensió de l'acte administratiu impugnat en considerar que el referèndum afectava interessos públics, lligats al principi de participació ciutadana, i per tant considerava que la consulta popular gaudia de plena executivitat.

Conseqüentment, davant els resultats, l'Ajuntament de Palamós va tramitar la modificació puntual

UNITATS DE PAISATGE DE CASTELL

Carolina Martí & Josep Pintó, 2001

Paratge de Castell

	Alzinar amb suros		Brolla d'estepes i brucs		Canyar
	Pineda de pinyer amb suros		Herbei en conreus abandonats		Bardissa
	Bosc mixt de suros i pi		Conreus		Espai denudat

Platja de Castell

	Comunitats de penya-segat		Platja		Camí
	Comunitats de duna		Làmina d'aigua i canyissar		Construcció
	Pineda de pi blanc		Mosaic de vegetació de ribera		

A redós de la platja de Castell s'ha mantingut una mostra del paisatge agrari tradicional propi de l'espai immediat al litoral

del Pla General d'Ordenació Municipal en l'àmbit de la zona «paratge i plana de Castell», tot canviant la categoria del sòl urbanitzable a sòl no urbanitzable, per corregir els errors detectats i adaptar les disposicions del planejament a les pautes d'ordenació que la realitat urbana de Palamós vertaderament necessitava. Les raons d'aquest canvi també cal trobar-les en la consideració que el límit afectat per la modificació correspon a una àrea boscosa envoltada de zones agrícoles i allunyada dels nuclis urbanitzats més propers, la qual cosa evidència que la classificació urbanística assignada a aquests sectors es basava en opcions voluntaristes d'ocupació del territori que no tenien res a veure amb les necessitats reals de desenvolupament urbà, estructurat al voltant dels nuclis urbans consolidats. A més, la solució d'una urbanització controlada en aquest sector no era suficient per garantir la preservació dels valors naturals, ecològics, paisatgístics i arqueològics. Calia adoptar una via més restrictiva i eliminar qualsevol procés d'urbanització per a l'efectiva conservació de tot l'indret.

Des d'aleshores, un reguitzell llarguíssim de recursos contenciosos administratius han anat engruixint l'expedient de Castell: els defensors del paratge de Castell contra l'aprovació definitiva de la revisió del Pla General d'Ordenació Municipal de Palamós; les empreses immobiliàries implicades contra l'acord del ple de l'Ajuntament de Palamós (21/9/93 i 16/11/93) de denegació de la tramitació dels respectius plans parcials; contra la convocatòria de consulta popular sobre la qüestió de Castell i contra l'acord de ple

municipal (16/7/96) per la suspensió de llicències d'edificació i enderroc en tot l'àmbit de Castell; l'Ajuntament de Palamós contra la Generalitat de Catalunya – Departament de Política Territorial i Obres Públiques – Direcció General d'Urbanisme per l'acord de la Comissió d'Urbanisme de Girona del 13 de juliol de 1995, pel qual s'efectuava la suspensió del tràmit de modificació puntual del PGOM en l'àmbit del paratge i la plana de Castell, iniciat per l'Ajuntament de Palamós, etc.

Cal destacar que totes les resolucions judicials han estat sempre a favor de la preservació del paratge de Castell i que si el procés s'ha dilatat ha estat perquè les sentències, en ser recorregudes pels opositors, no esdevenien fermes. El que més va demorar l'afer va ser el recurs de cassació presentat al Tribunal Suprem per l'empresa Camo SA davant la sentència emesa pel TSJC el 15 de juny de 1995 a favor de DEPANA i de la requalificació del paratge de Castell com a sòl no urbanitzable. A partir d'aquí, el juliol de 1995, la Comissió d'Urbanisme de Girona va suspendre el tràmit de requalificació urbanística iniciat per l'Ajuntament tot esperant que el Tribunal Suprem emetés la darrera resolució.

Entremig, ja pronunciat el TSJC i pendents de la sentència decisòria del Tribunal Suprem, el Parlament de Catalunya aprovà el 27 de juliol de 1999 la compra de 29 hectàrees del paratge de Castell, corresponents a vuit parcel·les de la immobiliària El Castell SA, propietat de les famílies Rodés i Portabella. L'adquisició per part de la Direcció General de Medi Natural es va formalitzar el 4 d'octubre del

Josep Pinyó

El poblat ibèric es localitza a la Punta de Castell, un promontori envoltat de grans penya-segats com el que mostra la fotografia, característics del sector de costa alta que s'estén a llevant de la platja de Castell.

mateix any i es va fer pública el 13 de gener de 2000. Gràcies a la llei de censos emfitèutics –una antiga llei d'origen medieval pròpia del dret català–, la Generalitat de Catalunya podrà pagar els 2.400 milions de pessetes de la compra, mensualment, al llarg de vint anys, tot gaudint de la titularitat des del primer moment. L'operació es va realitzar amb l'objectiu de «preservar la zona com un espai d'alt valor natural amb béns culturals d'interès nacional».

I no ha estat fins al pronunciament del Tribunal Suprem, el 28 de novembre de 2000, que la sentència ha esdevingut finalment ferma a favor de la requalificació urbanística del paratge de Castell en la categoria de no urbanitzable; així l'indret resta peremptòriament preservat.

El futur de Castell

Un cop garantida per la sentència del Suprem la no-urbanització de Castell, cal plantejar-se quines haurien de ser les pautes de gestió encaminades a millorar la qualitat ambiental i paisatgística del paratge, tenint en compte que hi ha diferents administracions (Ajuntament, Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, Ministerio de Medio Ambiente y Costas) que, en virtut de les competències que els són pròpies, porten a terme diferents intervencions. Actuacions com ara la neteja de la platja, la gestió dels boscos, l'habilitació d'accessos, aparcaments i serveis, i la concessió de permisos per a les instal·lacions de temporada (*xiringuitos*, lloguer de patins i d'ombrel·les) haurien de confluïr en una mateixa direcció per tal de consolidar el paratge de Castell com un espai emblemàtic dins el conjunt del litoral català.

Resultaria altament interessant atorgar a tota la zona de Castell un tractament de caire naturalista. Aquesta aposta, al sector de platja, hauria de concretar-se en l'augment de la superfície de l'àrea humida que es desenvolupa en la confluència de les rieres i el dipòsit de sorres litorals. L'expansió espontània dels canyissars que voregen la làmina d'aigua proporcionaria les condicions de protec-

ció i seguretat necessàries per a la colonització de l'espai per part d'algunes espècies d'aus pròpies dels hàbitats aquàtics com, per exemple, els ànecs i les fòtges en una primera etapa. El manteniment i augment de la superfície ocupada pel cordó dunar, ara incipient, és una altra de les accions a considerar i obtindria resultats –de fixació de flora i, per tant, d'assentament i creixement de dunes– relativament ràpids. La seva expansió possibilitaria l'extensió de les comunitats de plantes dels sorrals, tot incrementant la percepció de naturalitat de l'indret. Ambdues actuacions suposarien a més una millora apreciable de la biodiversitat de l'espai. La regeneració dels ambients humits i dunars, a més d'incrementar els valors naturals i paisatgístics intrínsecs de Castell, farà augmentar el seu valor didàctic, en oferir al visitant una visualització completa del conjunt paisatgístic propi de les costes baixes complementat amb el paisatge de penya-segats que l'envolten.

Per altra banda, l'espai agrari i forestal que emmarca la costa de Castell no es pot considerar un element independent. La configuració del relleu determina la presència d'una ampla plana agrícola envoltada per un conjunt de turons de formes arrodonides recoberts per denses masses forestals. La posició deprimida de la

Els espais humits que es constitueixen a les petites depressions situades darrere la platja alta són un tipus d'ambient que ha desaparegut a la major part d'indrets del litoral. La imatge mostra la làmina d'aigua que es forma a Castell, en el punt on l'aigua de la riera Aubi es troba amb el dipòsit de sorres litorals.

plana respecte als relleus veïns condiciona l'existència d'una conca visual de notable qualitat paisatgística, a l'extrem sud de la qual s'obre la platja de Castell.

En realitat, el que converteix Castell en un lloc únic és el manteniment de l'ús agrari i forestal en l'espai adjacent a la platja, en contrast amb la urbanització que ha acabat per banalitzar i uniformitzar el litoral arreu. La integració visual i paisatgística del sector de la platja i el paratge que l'envolta és molt forta, i és per això que el paisatge agroforestal de Castell s'ha de valorar en tota la seva importància.

Per tot, la planificació de l'indret ha d'anar acompanyada d'un replantejament del model turístic que s'hi vol oferir. Primordialment, s'ha d'evitar tot procés d'artificialització i massificació. La platja de Castell no pot convertir-se en una platja convencional. Té suficients peculiaritats per no haver de respondre a les demandes del turisme que només cerca sol i bronzejat, aspectes que la resta de platges de l'àmbit municipal o de les rodalies ja tenen la funció de cobrir. Això vol dir que (a) seria inconcebible la instal·lació de dutxes, tant per un comportament ecològic davant el necessari estalvi d'aigua durant el període estival com per les obres que suposaria la canalització d'aigua potable i de desguàs fins a la platja, a més de l'impacte visual que aquestes infraestructures comportarien; (b) caldria reubicar els serveis turístics tot aprofitant les antigues barraques de pescadors, després de ser restaurades i condicionades, que hi ha a la banda de llevant del sorral; (c) fóra convenient delimitar les zones d'accés fins a l'àrea pròpiament de bany, per tal que les

Garantida per la sentència del Suprem la no-urbanització de Castell, cal plantejar-se les pautes de gestió encaminades a millorar la qualitat del paratge

dunes no siguin desfetes cada estiu amb el trepig dels banyistes, ja que la franja de platja alta és prou ampla per mantenir respectuosament ambdós usos; (d) resultaria idoni emplaçar l'espai d'aparcament distanciat de l'espai de contemplació i de regeneració ecològica, i potenciar l'ús de mitjans alternatius tal com la bicicleta o a peu, o bé facilitar l'accés amb un mitjà de transport públic; (e) la neteja mecanitzada de la sorra hauria de restringir-se a l'àrea útil per als banyistes, i la franja preservada per a la colonització d'espècies vegetals i assentament de dunes s'hauria de netejar de manera manual i esporàdica; (f) finalment, un dels aspectes fonamentals per assolir amb èxit els objectius proposats és regular la capacitat de càrrega de la platja, comptabilitzar quina és l'oferta de places òptima per mantenir en equilibri freqüentació i entorn i limitar-hi l'accés a partir de la capacitat de vehicles de l'aparcament.

Són propostes agosarades i pioneres per al tractament d'una platja propera a nuclis urbans i turístics importants del litoral

catalogat. Són accions que requereixen la complicitat i la convicció de tots, i que, com la resta de la història del paratge, poden esdevenir exemplars per a d'altres indrets de la Mediterrània. Perquè cal recordar que el valor del paisatge de Castell no prové del seu suposat caràcter virginal, ni tampoc de la possible presència d'espècies de flora i fauna amenaçades —ja que les comunitats presents són comunes a la resta del litoral del Baix Empordà—, ni a una geologia o a unes formes de relleu singulars, sinó que és el valor de raresa que presenta el conjunt davant la intensa transformació del litoral gironí el que fa que Castell s'hagi convertit en un bé escàs, gairebé únic. Una platja sense obstacles, lliure de la barrera d'edificacions que impedeixen la interrelació entre la línia de costa i l'espai litoral contigu, amb una representació dels ambients litorals de dunes i maresmes característics de les costes baixes, envoltada de patrimoni històric i cultural, sense elements que limitin la perspectiva de les conques visuals entre el bosc i la mar són característiques que, per la

seva escassetat, fan de Castell un lloc únic.

Finalment, cal valorar la platja de Castell com un símbol reivindicatiu d'un paisatge litoral amenaçat. Un símbol del que hauria d'haver estat la Costa Brava. És una demanda d'ordenació costanera equilibrada i integrada, des d'on es percep el paisatge com un dels principals valors del territori, i la seva alteració com una de les causes de la seva decadència.

Conseqüentment, els plans d'ordenació i gestió que regeixin el paratge han de preveure i vetllar per aquestes singularitats. Castell s'ha de concebre com un espai especial, diferenciat i alternatiu dins el conjunt del litoral català, amb valuoses qualitats naturalistes, paisatgístiques, històriques, culturals i pedagògiques capaces d'atreure, al llarg de tot l'any, un públic sensibilitzat per les propostes de lleure no massificades, amb personalitat pròpia, ambientalment sostenibles i amb una alta qualitat paisatgística.

Carolina Martí i Llambrich

i Josep Pintó i Fusalba són geògrafs

del Departament de Geografia de la UdG.

El mosaic agroforestal de la plana de Castell és una mostra representativa del paisatge tradicional del repàs litoral gironí. La seva posició central i envoltada de petits turons condiciona l'existència d'una conca visual de notable qualitat paisatgística, a l'extrem sud de la qual s'obre la platja de Castell.

